

”– Visst kan jag tolka, sa Eino. Mie käänän.”
Mikael Niemi, meänkieli och läsare i och utanför
Tornedalen

Hans Landqvist

1. Inledning

Ämnet för den här artikeln är litterär flerspråkighet och språkväxling utifrån den svenske författaren Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax* (2006), vilken till stor del utspelar sig i svenska Tornedalen. Med ’litterär flerspråkighet’ avser jag den situation då två eller flera språk, inklusive varieteter av ett språk, uppträder i ett litterärt verk (jfr Eriksson & Haapamäki 2011:44, Jonsson 2012:212). Ett exempel är den replik ur romanen som fungerar som artikelns huvudrubrik: ”– Visst kan jag tolka, sa Eino. *Mie käänän*.” (Niemi 2006:84, kursiv stil i originalet). Huvudspråket i romanen är svenska, men meänkieli och andra språk, liksom varieteter av språk, uppträder i romanen (Landqvist 2012:24–36).

I repliken kommer flerspråkigheten och språkväxlingen till uttryck vid ett polisförhör, där Esaias Vanhakoski ska förhöras om sin eventuella inblandning i mordet på Martin Udde. Denne har hittats död i sitt hem i Pajala, mördad med ett laxljuster, vilket framkommer redan i romanens titel: *Mannen som dog som en lax*. Den tvåspråkige Esaias Vanhakoski begär att förhöret ska genomföras på meänkieli, eftersom meänkieli sedan 2000 är ett av Sveriges fem nationella minoritetsspråk. Polismannen Eino Svedberg erbjuder sig därför att tolka. En läsare som inte behärskar meänkieli eller finska kan tro att den inledande satsen i Einos replik, ”Visst kan jag tolka ...”, är en svensk motsvarighet till fortsättningen på meänkieli, ”Mie käänän”, medan en läsare som behärskar både svenska och meänkieli eller finska vet att ”Mie käänän” motsvaras av ”Jag översätter”.

Genom den här fallstudien vill jag klarlägga vad Niemi gör i sin roman för att återge den flerspråkighet som finns i Tornedalen, på indi-

vid- och samhällsnivå, hur han gör det, varför han kan tänkas göra det och vilka konsekvenser hans beslut kan få för olika kategorier av läsare. Studien hör hemma inom den litterära stilistikens område, som jag betraktar som en forskningsinriktning inom textforskningens övergripande område (Nord 2012:191–195, se Svensson & Karlsson 2012:5 för en annan uppfattning om litterär stilistik och textforskning). I detta sammanhang ska jag också klargöra min egen språkliga och kulturella kompetens. Vissa forskare talar meänkieli och har en egen förankring i Tornedalen, medan andra inte talar meänkieli och saknar en sådan förankring (Berglund 2012:4 resp. Jonsson 2012:216). Själv har jag svenska som förstaspråk, har en viss kompetens i fråga om finska och har varit bosatt i Finland. Både som läsare och forskare intar jag alltså en mellanposition, inte ett ”inifrånperspektiv” men inte heller ett ”utifrånperspektiv”.

1.1. Tornedalen, Mikael Niemi och tornedalsk litteratur

Mikael Niemi fick sitt genombrott med romanen *Populärmusik från Vittula*, som skildrar livet i Tornedalen under 1960- och 1970-talet utifrån tillvaron för de båda pojarna Matti och Niila (Niemi 2000, se Landqvist 2012:3–4 med anförd litt.). I svenska Tornedalen talas svenska, som sedan 2009 har status som Sveriges huvudspråk, och tre av landets nationella minoritetsspråk: finska, meänkieli (*meän kieli* ’vårt språk’, tidigare ofta tornedalsfinska) och samiska (Språkrådet [www], Pietikäinen et al. 2010). Mikael Niemi understryker sin hemhörighet i regionen, särskilt i Pajala kommun, med flera kulturer och språk (Norstedts [www]). Härigenom framträder han som en ”typisk” författare för regionen. Utmärkande för tornedalsk litteratur bedöms nämligen vara just mötena mellan språk och kulturer: finska, kvänska (alternativt kvenska), meänkieli, ryska, samiska språk och svenska (Gröndahl et al. 2002:140).

År 2006 publicerade Mikael Niemi romanen *Mannen som dog som en lax*. Den kan betecknas som en kriminalroman, som tar sin utgångspunkt i mordet på den pensionerade tulltjänstemannen och läraren Martin Udde. I sitt arbete som tulltjänsteman har Martin Udde varit mycket nitisk, utan någon förståelse för tornedalingar som sett gränsen

mellan Sverige och Finland som konstlad (Niemi 2006:46–47). Som lärare motarbetade Martin Udde energiskt bruket av meänkieli bland sina elever och förbjöd dem att tala något annat språk än svenska under skoltid, fast hans eget förstaspråk var meänkieli (ibid.:152–153). Även i andra sammanhang rapporteras om tornedalingsars negativa syn på gränsen och tulltjänstemän liksom på poliser, lärare och andra tjänstemän som kunde utöva ett språkligt och kulturellt förtryck gentemot talare av meänkieli (Pohjanen & Muli 2007:10, 14–16). Det är därför knappast en slump att mordoffret Martin Udde i sitt yrkesliv har varit just tulltjänsteman och lärare. Inte heller är det en slump att mördaren skär ut Martin Uddes tunga, en symbol för det språk som han och många andra tjänstemän i Tornedalen berövade meänkielitalande (Landqvist 2012:5–6 med anförd litt.).

I recensioner av romanen uppmärksammas dess fokus på språkliga förhållanden i Tornedalen, i historien och nutiden (ibid.:6–9 med anförd litt.), särskilt det språkförtryck som såväl myndigheter och institutioner som dessas representanter har utövat gentemot talare av meänkieli under 1800- och 1900-talet (Kuoppa 2008, Pietikäinen et al. 2010). Detta tema återkommer i olika skildringar av Tornedalen (Gröndahl et al. 2002:140, Pohjanen & Muli 2007:7–22), och i *Mannen som dog som en lax* framträder Niemi som en talesperson för Tornedalen och den tornedalska kulturen (Gröndahl 2009:184).

1.2. Litterär flerspråkighet och språkväxling i två romaner av Mikael Niemi

I *Populärmusik från Vittula* använder Mikael Niemi olika språkliga medel för att gestalta flerspråkigheten i Tornedalen, och dessa uppmärksammas av olika forskare. Därtill säger Niemi själv att ett mål med romanen är att visa att det språk som mest används av personerna i romanen är meänkieli och att meänkieli inte är något främmande språk utan en del av det flerkulturella Sverige (Landqvist 2012:7 med anförd litt.). Vad gäller *Mannen som dog som en lax* konstaterar läsaren snabbt att Mikael Niemi dels omtalar och kommenterar att olika språk och varieteter av språk används i romanen, och det samhälle som den utspelar sig i, dels återger graford och större språkliga enheter på andra språk än svenska.

Tidigare studier uppmärksammar dock i liten omfattning hur Niemi gestaltar den språkliga variationen i de båda romanerna (ibid.:8–9 med anförd litt., Landqvist und. utg.).

1.3. Syfte och forskningsfrågor

Syftet med den här fallstudien är att klarlägga vad Mikael Niemi gör för att återge flerspråkigheten på individ- och samhällsnivå i Tornedalen i sin litterära skildring av regionen i romanen *Mannen som dog som en lax*, vilka olika strategier Niemi använder, vilka litterära funktioner som flerspråkighetsstrategierna i romanen kan tänkas ha och vilka konsekvenser som de kan tänkas få för läsare i och utanför Tornedalen.

2. Material och metod

Som e-bok omfattar *Mannen som dog som en lax* 321 numrerade text-sidor. Den inleds av en prolog utan titelrubrik och är indelad i tre sektioner, vilka innehåller sammanlagt 55 numrerade kapitel utan kapitelrubriker samt ytterligare tre avsnitt av ”kapitelkaraktär” med rubriker. För den här studien gör jag en kvalitativ närläsning (jfr Lönnroth 2009:36) av prologen och sektion I, totalt 94 textsidor, dvs. runt en tredjedel av det totala antalet. Kapitlen omfattar mellan två och tio text-sidor, och samtliga kapitel utspelar sig i Tornedalen, men det finns ett antal andra kapitel i romanen som utspelar sig i andra geografiska områden (Landqvist 2012:11).

För att uppnå det angivna syftet och besvara forskningsfrågorna i avsnitt 1.3 ovan har jag, efter att först ha excerperat samtliga förekomster av språkväxling i materialet, analyserat det utifrån den modell som Eriksson och Haapamäki (2011) presenterar. Modellen är utarbetad för att analysera ’flerspråkighet’ i litterära verk, och begreppet ’språkväxling’ täcker de i språkvetenskapliga sammanhang mer vanliga begreppen ’lån’ och ’kodväxling’ (Eriksson & Haapamäki 2011:43, 45 med anförd litt.). Analysmodellen är uppbyggd av tre huvudkomponenter, vilka presenteras mer utförligt i avsnitt 3 nedan: (1) den kommunikativa kontexten för det aktuella verket, (2) formen för språkväxlingen samt (3) möjliga litterära funktioner för denna (ibid.:44, 48–49 med anförd litt.).

Eriksson och Haapamäki studerar uteslutande språkväxling i litterära verk, inte varietetsväxling, vilken föreligger ”när varieteter av ett och samma språk blandas i ett litterärt verk” (ibid.:45). I mitt material förekommer dock såväl språk- som varietetsväxling, och därför inkluderar jag både interlingval och intralingval litterär språkväxling i begreppet ’språkväxling’ i denna studie (se vidare Landqvist 2012:12–13 med anförd litt.). Exempelvis talas det i *Mannen som dog som en lax* om meänkieli som ett eget språk, ”– Meänkieli är inte finska, fastslog Larsa och grinade frånvarande”, men det talas också om ”tornedalsfinska” och ”våran finska. Här i Tornedalen. Inte riktigt samma som de pratar i Finland”, vilket antyder att meänkieli är en regional varietet av finska (Niemi 2006:56, 44, 40, se Hyltenstam 1999 för en diskussion av meänkielis status). Vad gäller varieteter av romanens huvudspråk svenska omtalas bl.a. skånska och norrbottensdialekter, ”– Hon kanske hade en konstig dialekt, sa Sonny. Kanske skånska” och ”Hans kirunadialekt slog igenom, det var väl tjugo år sen han flyttade till Luleå” (Niemi 2006:42, 91).

Beläggen för språkväxling i materialet har olika form: enstaka graford, flerordsfraser, satser, satsförkortningar och satsfragment samt syntaktiska meningar. En förekomst av språkväxling kan ingå i en grafisk mening eller utgöra en egen sådan. En grafisk mening kan innehålla en eller flera förekomst/er av språkväxling. I återstoden av artikeln är exempel ur *Mannen som dog som en lax* försedda med sidhänvisningar utan författarnamn och årtal. Den kursiva stilen i exemplet återfinns i originalet, och alla tillfogade översättningar av sekvenser på meänkieli/finska är gjorda av mig.

3. Resultat och diskussion

Resultaten av studien redovisas och diskuteras i tre avsnitt, vilka utgår från de tre huvuddelarna i analysmodellen, dvs. (1) den kommunikativa kontexten för romanen, (2) formen för språkväxlingen i den och (3) de möjliga litterära funktionerna för språkväxlingen i romanen.

3.1. Kommunikativ kontext: sändare, mottagare och tema

Den kommunikativa kontexten för ett litterärt verk innefattar sändaren bakom det aktuella verket, mottagarna av verket samt vilken betydelse som språkliga förhållanden har för verkets tema (Eriksson & Haapamäki 2011:44). Frågan är i vad mån sändaren själv är två- eller flerspråkig, och obehindrat skulle kunna växla mellan olika språk i sitt författarskap, liksom ifall det samhälle där det aktuella verket skrivs och läses är ”så flerspråkigt att man kan anta att inslagen på ett annat än textens huvudspråk förstås av en tillräckligt stor grupp mottagare”. Därtill kommer att både det omgivande samhället och det skildrade samhällets förhållande till flerspråkighet kan vara viktiga (ibid.:44–45).

3.1.1. Sändare

Mikael Niemis förstaspråk är svenska, och han säger själv att han inte behärskar meänkieli tillräckligt bra för att problemfritt kunna växla mellan de båda språken i sina litterära verk (ibid.:50). Andra författare med förankring i Tornedalen har en annan språklig bakgrund. Exempelvis är Gunnar Kieris förstaspråk meänkieli, men han använder svenska som sitt litterära språk (Berglund 2012:9 med anförd litt.). Också Bengt Pohjanen har meänkieli som förstaspråk men utövar sitt författarskap på finska, meänkieli och svenska (Heith 2010:29).

Niemi och Kieri samt Pohjanen skriver helt respektive delvis på svenska, men språk och kultur i Tornedalen är viktiga för deras författarskap. Niemi använder förstaspråket svenska som sitt litterära språk, medan Kieri och Pohjanen helt respektive delvis verkar på andra språk än sitt förstaspråk meänkieli. Därmed kan de båda senare jämföras med andra författare som tillhör inhemska språkliga och kulturella minoriteter i en viss stat eller är invandrare i staten i fråga och som utöver sitt författarskap på ett annat språk än sitt förstaspråk. Kellman (2000:12) benämner sådana författare som *translingvala*. Exempel på *translingvala* författare i Sverige är dels representanter för inhemska minoriteter som Kieri och Pohjanen, dels författare som Theodor Kallifatides och Jila Mossaed med grekisk respektive iransk bakgrund. De båda senare, och andra invandrade *translingvala* författare, har kommit till Sverige i vux-

en ålder, lärt sig språket och verkar som författare på svenska (Kongslie 2009:38–42, 46–48 med anförd litt.).

Därtill kommer författare, som inte kan betecknas som translingvala, men som uppvisar likheter med Niemi och vissa andra författare som tillhör inhemska minoriteter i Sverige. Dessa författare är födda i Sverige, och svenska är deras förstaspråk alternativt ett av deras förstaspråk, men de har inte en ”helsvensk” bakgrund (ibid.:48). Exempel erbjuder Jonas Hassen Khemiri med romanerna *Ett öga rött* (2003) och *Montecore – en unik tiger* (2006) och Marjaneh Bakhtiari med romanen *Kalla det vad fan du vill* (2005). I sina författarskap utnyttjar de båda, liksom ett antal andra yngre svenska författare, sin språkliga och kulturella bakgrund, och detta visar sig genom såväl språkliga som tematiska element i deras verk (Kongslie 2009:48–49).¹ På den här punkten kan de därmed jämföras med Mikael Niemi, vars förankring i Tornedalen är central för hans författarskap och framträder i detta, språkligt och tematiskt (se avsnitt 1.1 ovan).

3.1.2. Mottagare

Det finns inte några exakta uppgifter om antalet talare av nationella minoritetsspråk i Sverige. För Sveriges fem nordligaste kommuner, dvs. Haparanda, Övertorneå, Pajala, Kiruna och Gällivare, uppges antalet meänkielitalare uppgå till mellan 25 000 och 40 000 och antalet talare i hela Norrbotten beräknas vara cirka 75 000. Därtill kommer dock de läsare av romanen vilka behärskar finska; antalet finstalande i Sverige beräknas vara runt 300 000 (Språkrådet [www]). Trots denna osäkerhet får det ändå antas att flertalet mottagare inte förstår de inslag i romanen

---

¹ Jonas Hassen Khemiris debutroman *Ett öga rött* (2003) kan beskrivas på detta sätt: ”the first Swedish novel mainly written in what looks like multiethnic youth language” (Källström 2011:126). Khemiris roman fick mycket och positiv uppmärksamhet, och recensenterna uppmärksammade särskilt den nyskapande språkliga formen, vilken av många sågs som ett uttryck för det verkliga språkbruket bland ungdomar med multietnisk bakgrund i dagens Sverige. Så är dock inte fallet, utan den språkform som Khemiri använder i detta verk är en litterär fiktion, avsedd att fylla en litterär funktion, och denna språkform har rentav kallats ”khemiriska” (Gröndahl 2008:59, Kongslie 2009:48).

Mannen som dog som en lax vilka är skrivna på meänkieli eller finska utan att få ett visst bistånd från sändaren.

Tornedalsförfattare som i första hand vänder sig till den egna etniska gruppen torde välja att i första hand skriva på meänkieli (Gröndahl 2002b:46). Mot denna slutsats talar uppgiften att Niemi uppger sig ha skrivit *Populärmusik från Vittula* främst med tanke på meänkielitalande läsare. Hans mål var att skriva en roman som skildrar de erfarenheter som hans egen generation har, och de tänkta läsarna är tvåspråkiga och behärskar såväl svenska som meänkieli alternativt finska, även om vissa inslag på meänkieli är översatta av hänsyn till de läsare som inte är tvåspråkiga (Jonsson 2012:217 med anförd litt.). Trots Niemis uttalande i Jonsson (2012) anser jag att Mikael Niemi genom *Mannen som dog som en lax* vänder sig till en större mottagargrupp än tornedalingar och tvåspråkiga läsare, eftersom svenska helt klart är huvudspråk i romanen.

Situationen för sändarens möte med mottagarna är alltså en annan än den som gäller för många samtida finlandssvenska författare. Exempelvis Carola Sandbacka och Kjell Westö, vilka skildrar en gången tids Tammerfors respektive det nutida Helsingfors, är själva tvåspråkiga, och deras läsare, i alla fall läsare i Finland, behärskar vanligen både svenska och finska (Lönnroth 2009:31 resp. Eriksson & Haapamäki 2011:50). Finlandssvenska författare kan emellertid hamna i en motsvarande situation som Niemi, om deras verk ges ut i Sverige, eftersom det inte är självklart att sverigesvenska läsare förstår inslag på finska i svenskspråkiga verk (jfr Lönnroth 2009:31, 38). Också författare som skriver på ett språk för läsare med samma språk som förstaspråk kan dock ha svårigheter att bli förstådda av en del av sina läsare, om de väljer att utnyttja varieteter av ett språk för litterära syften, dvs. intralingval språkväxling. De båda svenska författarna Sara Lidman och Jonas Hassen Khemiri erbjuder två sinsemellan olika exempel på intralingval litterär språkväxling. I ett antal av sina romaner använder Lidman inslag av regional dialekt från sin västerbottniska hembygd, medan Khemiri i sin debutroman *Ett öga rött* (2003) använder en nyskapad språkform, rentav kallad ”khemiriska”, även om många recensenter först såg denna som ett uttryck för det verkliga språkbruket bland ungdomar med mul-

tietnisk bakgrund i dagens Sverige (Widmark 1996:47–48 resp. Gröndahl 2008:59).

3.1.3. Tema

Som framgår i avsnitt 1.1 ovan är språkliga förhållanden ett centralt tema i *Mannen som dog som en lax*. Detta väljer jag att illustrera med replikskiftet i exempel (1) nedan. Där samtalar Therese Fossnes, som är utsänd från Rikskriminalen i Stockholm för att bistå den lokala polisen i Pajala med utredningen av mordet på Martin Udde, med Ann-Mari Moona, granne med mordoffret:

- (1) – Ursäkta mig, det var en sak till. Talar du finska?
 – Jo, *meänkieli* förstås, bekräftade Ann-Mari.
 – Vad sa du, *mienki*...
 – Ja, det är alltså våran finska. Här i Tornedalen. Inte riktigt samma som de pratar i Finland.
 – Mm, jag förstår, sa Therese lögnaktigt. (40)

Stockholmspolisen Therese tror alltså att det är en och samma finska som talas på båda sidor av Torne älv. Hon känner inte till benämningen *meänkieli* och förmår inte heller att uttala den korrekt. För Ann-Mari är det självklart att Pajalabor talar och förstår *meänkieli*, som inte är riktigt detsamma som finskan i Finland, och hon framträder här som en stolt tvåspråkig tornedaling.

Dagens svenska samhälle beskrivs ofta som mångspråkigt och mångkulturellt, vilket avspeglas i skönlitteraturen (Gröndahl 2009:175; jfr även Jonsson 2012:213). Trots detta kan det ändå hävdas att det är först på senare år som den tornedalska kulturen och *meänkieli* har börjat synas mer i samhället, och då även utanför de nordligaste delarna av Sverige (jfr Kuoppa 2008). Inom utbildningsväsendet och förvaltningen i Tornedalen var dock synen på *meänkieli* negativ långt fram i tiden, och svenskan var högprestigespråket (Pohjanen & Muli 2007:8–22). Den negativa inställningen till *meänkieli* avspeglas i Niemis roman. Ett exempel är de språkliga reflektioner som polismannen Eino Svedberg

gör under ett av sina besök hos sin åldrige far på ett vårdhem i Pajala (exempel 2):

- (2) Det var tur att han fått lära sig finskan, tänkte han, trots att den ansetts både ful och onödig. Tornedalsfinskan var ju pappans modersmål, liksom hela hans generations. Känslspråket. Det som låg närmast hjärtat. Svenskan hade de fått lära sig i skolan, och hela sitt yrkesliv hade de varit fullt tvåspråkiga. Men med åldrandet och seniliteten började hjärnan glömma och tappa, tiden gick baklänges. Och det som först försvann var det senast inlärd. Dit hörde svenskan. Orden blev allt svårare att minnas, meningarna allt stappigare. Medan tornedalsfinskan däremot satt kvar ända till slutet, så länge där alls fanns något språk. Vid sjukbäddarna på långvårdsavdelningarna satt numera allt oftare de unga svenskspråkiga barnen och lyssnade på sina finskspråkiga, åldrade anhöriga, utan att längre kunna kommunicera. (45)

Eino är alltså glad och tacksam för att han behärskar både meänkieli och svenska. Samtidigt beklagar han de tornedalingar som inte har fått samma möjlighet (jfr Berglund 2012:21 om meänkieli som vardagsspråk och känslspråk).

Många verk inom den tornedalska litteraturen, oavsett om de är skrivna på svenska, meänkieli eller finska, uppges behandla språkliga förhållanden (Gröndahl et al. 2002:140, 143). Det handlar dels om majoritetssamhällets förtryck av meänkieli och talare av meänkieli, dels om behovet av att revitalisera språket. I svenskspråkiga verk får meänkieli ”ofta symboliska betydelser med anknytning till existentiella frågor, såsom i Mikael Niemis eller Gunnar Kieris produktion” (Gröndahl 2002a:28). Detta visar sig även i *Mannen som dog som en lax* genom de uppfattningar om språkliga förhållanden, i och utanför Tornedalen, som Mikael Niemi låter Ann-Mari Moona, Eino Svedberg och andra personer i romanen ge uttryck åt. *Mannen som dog som en lax* är ett exempel på litterära verk som i mycket handlar om språkliga möten, vilka kan äga rum på individ- eller samhällsnivå (Lönnroth 2009:25). Exempel (1) och (2) ovan illustrerar sådana möten på individnivå genom mötena mellan Therese Fossnes och Ann-Mari Moona samt Eino Svedberg och hans far respektive på samhällsnivå genom de uppfattningar

om meänkieli och svenska, i och utanför Tornedalen, som kommer till uttryck i romanen.

3.2. Form utifrån språkväxlingsstrategier

Ur ett formperspektiv kan språkväxling i litterära verk komma till uttryck genom huvudkategorierna *latent* (implicit) och *manifest* (explicit) språkväxling (Eriksson & Haapamäki 2011:45). Den latent språkväxlingen kan uppträda i ett litterärt verk som är skrivet uteslutande på ett visst språk, men det kan ändå framgå att andra språk är närvarande vid sidan av huvudspråket. Författaren kan signalera denna närvaro tydligt genom metaspråkliga kommentarer, t.ex. omnämmandet av ”våran finska” i exempel (1), och mindre tydligt genom kontextuella ledtrådar, t.ex. förnamnet ”Eino” och efternamnet ”Moona” i exempel (1) och (2) ovan. Den manifesta språkväxlingen uppträder i litterära verk genom att enskilda graford eller större syntaktiska enheter på andra språk än huvudspråket uppträder, vilket visas i artikelns huvudrubrik ”– Visst kan jag tolka, sa Eino. *Mie käännän*” (84). I fråga om sådan språkväxling är det intressant hur frekventa, markerade och integrerade språkväxlingssekvenserna är i det aktuella verket (Eriksson & Haapamäki 2011:45–48). De kvantitativa resultaten i detta avsnitt redovisas i absoluta tal, i vissa fall avrundade till en decimal.

3.2.1. *Latent och manifest språkväxling*

I *Mannen som dog som en lax* uppträder både latent och manifest språkväxling, vilket visas i exempel (3) nedan. Polismannen Eino Svedberg besöker sin far på vårdhemmet i Pajala, och i den här sekvensen talar han först med undersköterskan Jan Niemi om fadern, sedan med sin far:

- (3) – *Ei se syö*, sa han [dvs. Jan] bekymrat. Han [dvs. Einos far] äter inte. [...]
 – *Mie saatan freistata*. Jag [dvs. Eino] kan försöka. – – –
 – Hur är höften? frågade han på tornedalsfinska. Fadern fräste till. Svor med kraftlös stämma. Förbannade både gudarna och Landstinget tills luften tröt och han började hosta med pipande pustar. [...]

- *Voi saatanan helevetin Lanstingi ...*
- Nu tänker vi inte mer på det. Jag måste tillbaka till jobbet. Men jag vill fråga en sak först. [...]
- Har du hört vad som hände Martin Udde? fortsatte han på sin meänkieli. (44–45)

I exempel (3) finns det två förekomster av latent språkväxling genom de metaspråkliga kommentarerna ”frågade han på tornedalsfinska” och ”fortsatte han på sin meänkieli” och tre förekomster av manifest språkväxling svenska > meänkieli, markerade med kursivstil.

Som uttryck för latent språkväxling räknar jag för det första metaspråkliga kommentarer, som anger att något sägs *på* ett annat språk eller en angiven varietet av ett språk respektive innebär en kommentar *om* att något sägs på ett annat språk eller en angiven varietet av ett språk. Som uttryck för latent språkväxling räknar jag för det andra kontextuella ledtrådar i form av personnamn, ortnamn eller kulturbundna begrepp, vilka bidrar till att visa mottagarna att *Mannen som dog som en lax* utspelar sig i omgivningar där olika språk och varieteter förekommer. Eriksson och Haapamäki (2011:46) anger dock att kontextuella ledtrådar är mindre tydliga markörer än metaspråkliga kommentarer, vilket är en bedömning som jag delar. Som manifest språkväxling, interlingval och intralingval, räknas inslag på andra språk än huvudspråket svenska respektive inslag på varieteter av ett visst språk (se vidare Landqvist 2012:24–27). Antalet belägg för huvudkategorierna med underkategorier redovisas i tabell 1:

Tabell 1. Språkväxling i materialet: kategorier och belägg

Metaspråkliga kommentarer	Kontextuella ledtrådar	Inslag på meänkieli/finska	Inslag på andra språk/varieteter
111	179	53	3
Latent språkväxling		Manifest språkväxling	
290		56	

Allra först kan det konstateras att språkväxlingen i *Mannen som dog som en lax* utgör en kvantitativt sett begränsad del av det undersökta materi-

alet. En jämförelse, även om exakta kvantitativa uppgifter inte ges, erbjuder den intralingvala språkväxlingen standardsvenska > regional småländska i Astrid Lindgrens *Emil i Lönneberga* (1963). Hela boken utspelar sig i Småland ”men i rent kvantitativa termer är småländskan ett litet inslag” (Englund Dimitrova 2001:17). Det totala antalet belägg för latent och manifest språkväxling i materialet utifrån tabell 1 uppgår till 346, i genomsnitt 3,7 belägg för språkväxling per textside. Detta kan jämföras med värdet 2,7 belägg per textside för det material, som delvis består av andra delar av *Mannen som dog som en lax*, vilket undersöks i Landqvist (2012) och (und. utg.) (se vidare Landqvist 2012:25). Det finns således en viss variation inom romanen, men svenska är huvudspråket, vilket är förväntat utifrån kontexten för romanen (se avsnitt 3.1 ovan).

Av tabell 1 framgår att antalet belägg för latent språkväxling är klart fler än de för manifest språkväxling (290 resp. 56). Som framgår ovan i detta avsnitt är en anledning till detta resultat den definition som Eriks-son och Haapamäki (2011:46) ger av huvudkategorin latent språkväxling enligt vilken både metaspråkliga kommentarer och kontextuella ledtrådar räknas som uttryck för kategorin. I fråga om latent språkväxling är kontextuella ledtrådar vanligare än metaspråkliga kommentarer (179 resp. 111 belägg). En förklaring är att ett antal finska personnamn, för- och/eller efternamn, återkommer, vilket självfallet är förväntat i en roman (se vidare Landqvist 2012:26–27). Vad gäller de metaspråkliga kommentarerna utgörs flertalet av kommentarer *om* språk eller varieteter, medan kommentarerna om att något sägs *på* ett språk eller en varietet är klart färre (82 resp. 29 belägg) (jfr *ibid.*:25–29). I fråga om huvudkategorin manifest språkväxling dominerar svenska > meänkieli/finska klart med 53 belägg, medan andra språk/varieteter noteras för blott 3, varav 2 gäller svenska > engelska och 1 svenska > ”turistryska”.

Enligt Eriksson och Haapamäki (2011:45) är latent språkväxling möjlig vanligare än manifest i ”romaner där flerspråkigheten inte är ett av romanens teman”. För detta krävs dock att både sändaren och mottagarna i fråga inte är tvåspråkiga (*ibid.*:50). Flerspråkighet är ett centralt tema i *Mannen som dog som en lax*, men Mikael Niemi anser sig inte vara fullständigt tvåspråkig och flertalet av hans läsare är det antag-

ligen inte (se avsnitt 3.1 ovan). Därför är det rimligt att antalet belägg för latent språkväxling är klart fler än de för manifest. Beläggen för de båda huvudkategorierna är inte jämnt fördelade i materialet, men en granskning av de enskilda ”kapitlen” visar att latent språkväxling – föga förvånande – är vanligare än manifest i samtliga ”kapitel” där språkväxling förekommer. Den här variationen får sägas tala mot Berglunds slutsats (2012:21) att inslagen av meänkieli i *Mannen som dog som en lax* är ”jämnt fördelade i texten”. Därtill går det att urskilja vissa mönster för språkväxlingen i materialet (jfr Landqvist 2012:28–29).

I kapitel 2 finns inte ett enda belägg för språkväxling, och de två personer som uppträder i kapitlet är polisen Therese Fossnes och rättsläkaren doktor Ånderman, båda från Stockholm. I romanens prolog besöker Rauha Jauhojärvi, anställd inom hemtjänsten i Pajala kommun, mordoffret Martin Uddes hem och hittar honom död. Beläggen för (latent) språkväxling består i att berättaren i romanen nämner hennes för- och efternamn respektive förnamn totalt tre gånger i kapitlet. I kapitel 9 inleds polisförhören med Esaias Vanhakoski, som i romanens första sektion är misstänkt för mordet på Martin Udde, men i en stor del av kapitlet återger berättaren Thereses tankar om polisutredningen och förhållanden i Tornedalen. De två beläggen för latent språkväxling i kapitlet består av att läsaren får en kontextuell ledtråd genom efternamnet ”Vanhakoski” och att Therese faller en metaspråklig kommentar om norrbottensdialekter. Därtill kommer ett belägg för manifest språkväxling genom att Therese hör en replik på meänkieli/finska utanför sitt hotellrumsfönster.

I kapitel 10 återges ett samtal mellan polismannen Eino Svedberg och Bertil Isaksson, reporter på lokalradion. Kapitlet innehåller 30 belägg för latent språkväxling och ett för manifest. Detta enda belägg inleder kapitlet: ”– *Sie tunsit Martinin?* sa Eino Svedberg och strök kaffekoppens snirkliga porslinsöra. Du kände Martin?” (72). Den inledande repliken markerar att samtalet mellan de båda männen om Martin Udde och synen på meänkieli ”egentligen” förs på meänkieli. Av hänsyn till flertalet läsare av romanen, vilka inte behärskar meänkieli eller finska, väljer Mikael Niemi dock att i första hand visa att samtalet mellan Eino och Bertil i kapitlet förs på meänkieli genom latent språkväxling, t.ex.

”– Alla känner väl alla häruppe, svarade Bertil på meänkieli” (72). Här är det även värt att notera att ordföljden i frågan på meänkieli, ”– *Sie tunsit Martinin?...*”, återges med rak ordföljd på svenska, ”Du kände Martin?”, i stället för omvänd: ”Kände du Martin?”. I kapitel 11 och 12 återges polisförhör med Esaias Vanhakoski. Liksom i kapitel 10 finns det i båda kapitlen många belägg för latent språkväxling (38 resp. 55). Till skillnad från i kapitel 10 är antalet belägg för manifest språkväxling svenska > meänkieli jämförelsevis stort i dessa båda kapitel (8 resp. 23). Den främsta anledningen är att den tvåspråkige Esaias begär att förhöret ska genomföras på meänkieli med hjälp av tolk, vilket hans advokat understödjer: ”– Tornedalsfinskan är utsedd till minoritetsspråk av Sveriges riksdag. Man har alltså rätt till tolkhjälp inom Pajala kommun.” (84). Förhöret genomförs med hjälp av den tillkallade Paul Muotka, eftersom Esaias vägrar att låta polismannen Eino Svedberg fungera som tolk: ”– *Mie tartten puoluettoman tulkin* [’Jag behöver en neutral tolk’].” (84).

Det finns en variation i fråga om vilka personer som uppträder i olika kapitel, vilken har betydelse för förekomsten av språkväxling. Detta är särskilt tydligt i kapitel 2 utan några belägg alls och kapitel 10, 11 och 12 med sina många belägg. Därtill har innehållet i kapitel betydelse, här särskilt Einos och Bertils diskussion om förhållanden i Tornedalen i kapitel 10 samt förhöret genom tolk i kapitel 11 och 12 samt Thereses språkliga reflektioner i kapitel 12. De sistnämnda kan illustreras med exempel (4) med belägg för både latent och manifest språkväxling:

- (4) Hon försökte lyssna på tolken, försökte känna in detta främmande språk rent musikaliskt, men det var stumt och dött. Hon förstod bara enstaka ord som måste lånats från svenskan: *semesteri*, *arbetsförmeetlinki*, *viiteofilmi*, *bensiini*. Man tog det svenska ordet och satte ett *i* efter, och vips så blev det finska. (87, kursiv stil tillagd)

Även i Carola Sandbackas historiska släktkrönika, som utspelar sig i Tammerfors under första halvan av 1900-talet, varierar bruket av finska i förhållande till personer och platser (Lönnroth 2009:69–70). På motsvarande sätt är användningen av regional småländsk dialekt i Astrid

Lindgrens *Emil i Lönneberga* till stor del knuten till personer, främst huvudpersonen Emil (Englund Dimitrova 2001:17).

Tidigare studier av språklig variation i skönlitteratur på svenska visar att författare kan välja olika strategier för att återge språklig variation i huvudtexten och hjälpa sina läsare att förstå det som sägs, och strategierna kan föras in under de båda huvudkategorier av språkväxling som Eriksson och Haapamäki (2011:45) anger, dvs. latent och manifest språkväxling. Exempelvis använder den finlandssvenska ungdomsboksförfattaren Annika Luther manifest språkväxling i sina romaner *Ivoria* (2005) och *Brev till världens ände* (2008) för att spegla svenskspråkiga ungdomars talspråk i dagens Finland (Rantala 2010:6–8). Det är främst fråga om sekvenser på finska, och Luther använder olika strategier för att de läsare som inte förstår inslagen på andra språk än svenska ändå ska kunna följa berättelsen (ibid.:59–67). Även i den sverigefinske författaren Antti Jalavas roman *Asfaltsblomman* (1980) förekommer språkväxling till finska i den svenska huvudtexten. Med undantag för svordomarna är dessa inslag försedda med förklaringar av olika slag; upplysningar av typen ”sa han på finska”, svenska motsvarigheter till replikerna på finska, dvs. översättningar, eller olika kombinationer av repliker på finska, språkattribuering och förklaringar på svenska (Lilius 2001:62).

3.2.2. Manifest språkväxling: frekvens, markering och integrering

Som framgår i avsnitt 3.2.1 ovan får språkväxlingen, latent och manifest, sägas utgöra ett begränsat inslag i den svenska huvudtexten i materialet, och den manifesta språkväxlingen är klart mindre frekvent än den latent. Det förekommer något mer än ett belägg för manifest språkväxling svenska > meänkieli/finska på varannan textside, vilket motsvarar 0,6 belägg per textside. Antalet finska sekvenser per sida i Annika Luthers ungdomsromaner *Ivoria* och *Brev till världens ände* uppgår till 0,29 respektive 0,52 (Rantala 2010:69–70). Värdet för *Brev till världens ände* är alltså ungefärligen detsamma som för mitt material. Principerna för Rantalas beräkningar är visserligen inte helt klara, men trots detta får frekvensen av manifest språkväxling i mitt material sägas vara låg (se vidare Landqvist 2012:31–32).

Inslag av manifest språkväxling i ett visst litterärt verk kan vara mer eller mindre markerade, även om gränsen mellan omarkerad och markerad manifest språkväxling är glidande (Eriksson & Haapamäki 2011:46). Ett inslag av manifest språkväxling kan vara helt omarkerat, OMARK, relativt svagt markerat genom typografiska markeringar, TYP, starkare markerat genom metaspråkliga kommentarer om vilket språk som används, META, ännu starkare markerat genom översättning till verkets huvudspråk, ÖVERS, eller allra starkast markerat genom två eller flera markeringar (ibid.:46–47, mina förkortningar). Som metaspråkliga kommentarer räknar jag även kommentarer om varieteter av ett språk (intralingval litterär språkväxling) och som översättningar också förklaringar på svenska till förekomster av manifest språkväxling. Antalet belägg för olika typer av markering visas i tabell 2:

Tabell 2. Markering av manifest språkväxling: typer per språk/varietet och totalt

Språk/varietet och antal belägg	OMARK	TYP	META	ÖVERS
Meänkieli/finska (53)	5	48	4	25
Engelska (2)	–	2	–	–
”Turistryska” (1)	–	1	1	–
Totalt (56)	5	51	5	25

Som framgår av tabellen är det ovanligt med helt omarkerad manifest språkväxling i materialet, OMARK (5 av 56 belägg). Kategorierna TYP, då kursiv stil, respektive ÖVERS är vanliga, medan kategorin META är sällsynt (51 och 25 resp. 5 belägg). Tabell 2 visar att flera markeringar relativt ofta kombineras, vanligen TYP och ÖVERS. Mikael Niemi gör alltså relativt ofta sina läsare uppmärksamma på manifest språkväxling genom att använda mer än en typ av markering, dvs. vad Eriksson och Haapamäki (2011:47) betraktar som den allra starkaste formen av markering. Utifrån tabell 2 tycks Niemi dock, i lite mindre än hälften av fallen, inte ge sina läsare någon hjälp att förstå inslag på meänkieli/finska, men ett antal av dessa är mer eller mindre begripliga utifrån kontexten.

Ett sådant exempel är när polismannen Sonny Rantatalo beger sig hem till Pajalabon Paul Muotka, i romanen omtalad som ”Vittulan porimestari” [’Vittulas borgmästare’] (84, 85), för att be honom fungera som tolk vid förhöret av den tvåspråkige Esaias Vanhakoski:

(5) – Han [dvs. Esaias] djävlas, sa Sonny sammanbitet. Men vi har ju språklagen. Advokaten krävde det.

Paul tog av sig de stålbågade glasögonen och drog fingrarna genom den grå hårkaluften.

– *Mie tulen* [’Jag kommer’], sa han. (86)

Situationen i exempel (5) torde antagligen klargöra för läsaren att Paul kommer med till förhöret för att tolka (jfr Lönnroth 2009:37 och Rantala 2010:64–65 om kontext och förståelse av språkväxling). I andra fall har läsare utan kunskaper i meänkieli eller finska troligen svårare att förstå vad som sägs. Ett exempel är Eino Svedbergs första reaktion på Esaias begäran om en neutral tolk:

(6) – *No mitäs perkele sie höpiset* [’Va(d) i helvete babblar du om’], fräste Eino, *kyllä piru vietä mie tiian ette sie ossaat ruottia!* Nog satan vet jag att du kan svenska! (84)

Också läsare som inte förstår den exakta verbala betydelsen av ”– *No mitäs perkele sie höpiset ...*” i exempel (6) torde dock förstå vilken slags känslomässig reaktion som Eino ger uttryck för. Till detta bidrar svordomen ”perkele”, som också många icke-finskkunniga är bekanta med (jfr Rantala 2010:34), anförings verbet ”fräste” och den andra sekvensen på meänkieli med den tillhörande svenska motsvarigheten, som är en exakt översättning av ”*kyllä piru vietä mie tiian ette sie ossaat ruottia!*” (jfr Berglund 2012:22 om hur läsare som inte behärskar meänkieli kan uppleva sådana inslag i skönlitterära verk).

I tidigare studier av det fenomen som här kallas manifest språkväxling kartläggs ett antal strategier som olika författare använder sig av för att markera intralingval eller interlingval manifest språkväxling. Således kan finlandssvenska författare låta språkväxling svenska > finska vara helt omarkerad eller markera den med olika medel. Detta gäller bland annat Annika Luther, Kjell Westö och Carola Sandbacka, och detsamma gäl-

ler den sverigefinske författaren Antti Jalava (Rantala 2010:60, Eriksson & Haapamäki 2011:47, Lönnroth 2009:69 resp. Lilius 2001:62). Även Sara Lidmans roman *Nabots sten* (1981) erbjuder exempel. Där markeras den intralinguala manifesta språkväxlingen standardsvenska > västerbottnisk dialekt på olika sätt, och Lidman använder olika strategier för att hjälpa läsaren att förstå de dialektala inslagen: ord i texten förses med en asterisk och förklaras i en ordlista i slutet av romanen, översättningar ges inom parentes i löptexten och ord förklaras med hjälp av huvudspråket svenska (Widmark 1996:61).

Mikael Niemi utnyttjar alltså ofta kursivering för att markera, och typografiskt framhäva, inslagen på andra språk/varieteter än svenska. Han underlättar mestadels för sina läsare genom översättning och/eller förklaringar av inslag på andra språk/varieteter. Läsaren får dock inte alltid sådant bistånd vid manifest språkväxling svenska > meänkieli/finska och läsaren får det inte vid språkväxling till engelska respektive ”turistryska”.

Eriksson och Haapamäki (2011) uppmärksammar en eventuell grammatisk anpassning av manifest språkväxling till huvudspråket i det aktuella litterära verket. Ensamma graford kan integreras eller inte integreras i huvudspråkets morfologiska system, medan längre språkväxlingssekvenser kan vara syntaktiskt och/eller textuellt integrerade eller icke-integrerade i huvudspråket (Eriksson & Haapamäki 2011:47–48).

Någon morfologisk anpassning av manifest språkväxling förekommer inte i det här aktuella materialet, och sådan är mycket ovanlig även i det material utifrån *Mannen som dog som en lax* som undersöks i Landqvist (2012) och (und. utg.) (se vidare Landqvist 2012:38). Vad gäller syntaktisk och/eller textuell integrering av belägg för manifest språkväxling är de flesta av inslagen i det här undersökta materialet icke-integrerade och utgör egna grafiska meningar (38 av 56 belägg; se vidare Landqvist 2012:40). Detta görs i exempelvis två av de tre belägg för manifest språkväxling vilka återfinns i det parti som återges som exempel (3) i avsnitt 3.2.1 ovan, där polismannen Eino Svedberg först samtalar med undersköterskan Jan Niemi och sedan med sin far. Den första förekomsten är syntaktiskt integrerad i den svenska huvudtexten, ”– *Ei se syö*, sa han bekymrat”, och följs av den svenska motsvarigheten ”Han äter inte”. Också den första förekomsten av icke-integrerad mani-

fest språkväxling, ”– *Mie saatan freistata*”, följs omedelbart av en svensk motsvarighet i en egen grafisk mening, ”Jag kan försöka”. I det andra fallet får mottagaren först information av berättaren i romanen om hur fadern förbannar gudarna och Landstinget för att därefter möta den icke-integrerade manifesta språkväxlingen som en egen grafisk mening, dvs. ”– *Voi saatanan helevetin Lanstingi ...*”.

Det totala antalet syntaktiskt integrerade belägg uppgår till 18 (meänkieli/finska, engelska, ”turistryska”). Dessa uppträder främst i olika typer av anföring, dvs. direkt anföring, indirekt anföring och dold anföring (erlebte rede), och blott ett belägg finns i relation. Beläggen för syntaktiskt integrerad språkväxling svenska > meänkieli/finska i anföring visar att sådan främst uppträder i en konstruktion, nämligen där en sats på meänkieli/finska följs av ett anföringsverb på svenska och uppgift om vem som faller repliken (9 av 16 belägg). Således är det fråga om direkt anföring. Exempel (5) och (6) ovan illustrerar detta: ”– *Mie tulen*, sa han” och ”– *No mitäs perkele sie höpiset*, fräste Eino ...”. Övriga 7 belägg för syntaktiskt integrerad manifest språkväxling till meänkieli/finska är inte satsformade. De förekommer i olika typer av grammatiska konstruktioner, vilka används vid direkt anföring respektive dold anföring. Dessa mönster återfinns även i det material som undersöks i Landqvist (2012) och (und. utg.) (se vidare Landqvist 2012:41–42).

Mikael Niemi använder alltså syntaktiskt integrerad manifest språkväxling svenska > meänkieli/finska i romanens dialog. Däremot utnyttjar berättaren i romanen inte sådan språkväxling i relationen (jfr dock Berglund 2012:21 om meänkieli i både dialog och beskrivande text i *Mannen som dog som en lax*). Detta mönster bidrar till att karakterisera personerna, både de som är tornedalingar och meänkielitalande och de som är utomstående och inte behärskar meänkieli, och Mikael Niemi inordnar sig härigenom i en litterär tradition. Bland forskare som uppmärksammar betydelsen av intralingval respektive interlingval manifest språkväxling för att karakterisera personer i litterära verk kan nämnas Widmark (1996:53) och Englund Dimitrova (2001:17) respektive Lönnroth (2009:29, 69) och Jonsson (2012:214).

3.3. Språkväxling och litterära funktioner

Sändarens och mottagarnas eventuella flerspråkighet liksom ett eventuellt tema med flerspråkighet i fokus kan antas ha betydelse för vilken form som språkväxlingen i ett visst litterärt verk främst får. Olika typer av språkväxling ”kan ha olika funktioner i ett litterärt verk”, och de/n funktion/er som en författare har tilldelat språkväxlingen behöver inte sammanfalla med de/n funktion/er som olika läsare kan tänkas konstruera under sin läsning (Eriksson & Haapamäki 2011:49).

Om både sändare och mottagare har goda kunskaper i de aktuella språken och flerspråkighet är ett tema för den litterära texten, talar dessa kontextuella omständigheter för att den manifesta språkväxlingen dominerar över den latent och att den manifesta språkväxlingen är jämförelsevis frekvent, ommarkerad i huvudtexten och integrerad i denna (ibid.:50). Stöd för denna bedömning ger mönstren för språkväxling hos finlandssvenska författare som Sandra Forsblom och Kjell Westö, som möter i första hand finländska läsare och som skildrar det finländska samhället (ibid.). Flerspråkighet är ett viktigt tema i Mikael Niemis författarskap, men hans kunskaper i meänkieli är inte så goda att meänkieli kan fungera som hans litterära språk och många av hans läsare behärskar antagligen inte meänkieli eller finska (se avsnitt 3.1 ovan). I sådana fall är det sannolikt att den latent språkväxlingen dominerar över den manifesta och att den manifesta språkväxlingen ”tenderar att vara markerad och icke-integrerad ...” (Eriksson & Haapamäki 2011:50). Denna beskrivning överensstämmer med resultat för mitt material vilka redovisas i avsnitt 3.2 ovan.

Språkväxlingen i litterära verk kan ha olika möjliga funktioner. En första tänkbar funktion är att denna ska ge en känsla av äkthet och bidra till att läsaren får en uppfattning att det litterära verket avspeglar alternativt återger ett autentiskt språkbruk och skildrar autentiska språkmiljöer. Detta kan vara aktuellt för bland andra finlandssvenska författare; det finns finska inslag i den svenska som talas, det finns personer som talar finska i de miljöer där det aktuella verket utspelar sig och/eller finska spelar en stor och viktig roll i det samhälle som omger det litterära verket (ibid.). En andra tänkbar funktion är att språkväxlingen ska

markera en gräns mellan huvudspråket och det/de andra språk som är aktuellt/aktuella. Härigenom kan språkliga och kulturella minoriteter framställas som annorlunda och exotiska. Ett exempel är Mikael Niemi *Populärmusik från Vittula* med dess ”romantisering av den tornedalska kulturen”, och Eriksson och Haapamäki betecknar rentav vissa inslag av manifest språkväxling i *Populärmusik från Vittula* som ”närmast påklistrade ...” (ibid.).

Trots Eriksson och Haapamäkis kritiska uppfattning om autenticiteten i *Populärmusik från Vittula* anser jag att det finns passager i mitt material där Mikael Niemi strävar efter att skapa en äkthetskänsla och återskapa autentiska språkmiljöer, både för läsare som själva talar meänkieli och för läsare som inte gör det (jfr Gröndahl 2009:184). Denna strävan visar sig i *Mannen som dog som en lax* genom att latent och manifest språkväxling används. Än en gång hänvisar jag till samtalen mellan polismannen Eino Svedberg och undersköterskan Jan Niemi samt mellan Eino och hans far, återgivet som exempel (3) ovan, liksom till Einos språkliga reflektioner i exempel (2) och samtalen mellan Eino och journalisten Bertil Isaksson (se avsnitt 3.2. ovan). För dessa och ett antal andra personer i romanen är meänkieli samtalspråket i vardagen. Av hänsyn till många av sina läsare använder Mikael Niemi dock främst huvudspråket svenska för att återge samtal som förs på meänkieli. Men han påminner om att samtalen förs på meänkieli, mestadels med latent språkväxling, men även genom inslag av manifest språkväxling. För läsare som inte förstår meänkieli eller finska tillhandahåller Niemi vanligen motsvarigheter på svenska, som är mer eller mindre exakta översättningar, eller erbjuder kontextuella ledtrådar.

Det finns också inslag av manifest språkväxling i *Mannen som dog som en lax* där jag får ett annat intryck än i de exempel som omtalas i det närmast föregående stycket. Exempelvis är det svårt att se vad språkväxlingen svenska > meänkieli tillför beskrivningen av Sune Niskas tankar när han utsätts för ett rån i sitt hem: ”Sune Niska tänkte att *tällä laila*, på det viset. Var det så här man skulle dö.” (92). Rimligen tänker Sune Niska hela sekvensen på meänkieli, inte bara två av graforden som återger hans tanke. Mikael Niemi kan alltså använda manifest språkväxling också för att framställa Tornedalen,

tornedalingar och meänkieli som exotiska och främmande ur ett majoritetsperspektiv. Likaså bidrar Thereses okunskap om meänkieli och finska, bland annat i exempel (1) i avsnitt 3.1.3 ovan, till att ”exotisera” området, invånarna och språket/varieteteten.

Enligt Eriksson och Haapamäki (2011:50–51) inkluderas de läsare som förstår de finska inslagen i Kjell Westös skildringar av dagens Helsingfors, medan de som inte förstår exkluderas. När det gäller Niemis *Populärmusik från Vittula* bedöms den markerade och icke-integrerade manifesta språkväxlingen svenska > meänkieli/finska innebära att läsare inte behöver förstå dessa inslag i huvudtexten för att de ska kunna följa berättelsen (ibid.). Med stöd av Tidigs (2007) understryker Eriksson och Haapamäki (ibid.:51) att läsare som inte förstår vissa element i en litterär text härigenom därtill erbjuds en möjlighet ”att se världen från en ny synvinkel, i ett nytt ljus”, medan Berglund (2012:22) konstaterar att för den läsare som av språkliga skäl inte förstår allt i ett litterärt verk ”kan det räcka med känslan eller angränsande ord i scenen eller stycket...”.

Trots resonemangen ovan vill jag ändå hävda att läsare som inte behärskar meänkieli eller finska går miste om viss information i *Mannen som dog som en lax*, information som kan ha ett större eller mindre värde (jfr Jonsson 2012:218, 220). Kontexten kan ge mer eller mindre hjälp att förstå manifest språkväxling svenska > meänkieli/finska, vilket kommer fram i exempel (5) i avsnitt 3.2.2. ovan med Paul Muotkas replik ”– *Mie tulen*, sa Paul”. I vissa fall handlar det dock om manifest språkväxling där läsaren som inte förstår meänkieli/finska faktiskt går miste om viss information. Ett exempel är Eino Svedbergs reaktion på Esaias Vanhakoskis begäran om tolk i exempel (6) ovan: ”– *No mitäs perkele sie höpiset*, fräste Eino...”. Däremot kan kontexten och den språkliga formen ge också läsare utan sådan kunskap ett känslomässigt intryck, vilket är i linje med resonemang hos Tidigs (2007), Eriksson och Haapamäki (2011) samt Berglund (2012).

4. Avslutning

I den här artikeln redovisar jag en fallstudie av litterär flerspråkighet och språkväxling i Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax*. Syftet är att klarlägga vad Niemi gör för att återge flerspråkigheten i sin litterära skildring av Tornedalen, hur han gör det, varför han kan tänkas göra det och vilka effekter hans beslut kan ha för olika kategorier av läsare.

Kontexten för romanen är att sändaren inte är tvåspråkig (svenska och meänkieli) och att flertalet tänkta mottagare inte heller är det (svenska och meänkieli alternativt finska). Därmed är det förväntat att svenska är huvudspråk i romanen och att inslag av meänkieli/finska och andra språk/varieteter svarar för en mindre del av textmassan. Språkliga förhållanden är centrala för romanens tema, och detta kommer till uttryck både genom skildringen av personerna i romanen och berättaren i den.

I det undersökta materialet dominerar latent språkväxling genom metaspråkliga kommentarer och kontextuella ledtrådar, vilket är väntat med tanke på kontexten för romanen. Den klart vanligaste typen av manifest språkväxling är svenska > meänkieli/finska. Manifest språkväxling markeras mestadels med ett eller flera medel, vanligen kursiv stil och/eller översättning. Ett antal förekomster av manifest språkväxling är syntaktiskt och/eller textuellt integrerade i huvudspråket svenska, nästan uteslutande i olika former av anföring.

Mikael Niemi använder språkväxling för att försöka återge ett autentiskt språkbruk och skildra en verklig språkmiljö. Därtill finns det exempel på att han skildrar Tornedalen, tornedalningar och meänkieli som exotiska fenomen i förhållande till majoritetssamhället. Olika läsare kan, beroende på sina förkunskaper, inkluderas eller exkluderas i olika partier av *Mannen som dog som en lax* genom de olika språkväxlingsstrategier som Niemi använder.

De här presenterade resultaten ger en grund för fortsatta studier av språkmöten, flerspråkighet och språkväxling i skönlitterära verk där huvudspråket är svenska. Olika typer av material och olika teoretisk-metodiska verktyg kan utnyttjas, och några möjligheter för sådana fortsatta

studier diskuteras i Landqvist (2012) (se vidare Landqvist 2012:52–55 med anförd litt.).

Litteratur

Primärlitteratur

Niemi, M. 2006. *Mannen som dog som en lax*. Stockholm: Norstedts.

Sekundärlitteratur

- Berglund, S. 2012. "Så mycket mer än ord". *Inslag av meänkieli i två torne-dalska författares verk*. C-uppsats Kreativt skrivande 3. Luleå tekniska universitet, Institutionen för konst, kommunikation och lärande. <http://pure.ltu.se/portal/sv/studentthesis/saa-mycket-mer-an-ord%28a97fa23d-a3e3-4905-a52b256d98e1e176%29.html> (hämtad 2012-08-15).
- Englund Dimitrova, B. 2001. "En smälänning i engelsk och fransk skepnad – om översättning av dialekt i skönlitteratur". *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 40, 9–27.
- Eriksson, H. & S. Haapamäki 2011. "Att analysera litterär flerspråkighet". I: Niemi, S. & P. Söderholm (red.) *Svenskan i Finland 12. 15 och 16 oktober 2009 vid Joensuu universitet*. Joensuu: University of Eastern Finland, 43–52 (= Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology, 2).
- Gröndahl, S. 2002a. "Inledning. Från 'mångkulturell' till 'mångspråkig' litteratur?". I: Gröndahl, S. (red.) *Litteraturens gränsland. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 11–34 (= Uppsala Multiethnic Papers, 45).
- Gröndahl, S. 2002b. "Invandrar- och minoritetslitteraturer i Sverige. Från förutsättningar till framtidsutsikter". I: Gröndahl, S. (red.) *Litteraturens gränsland. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 35–70 (= Uppsala Multiethnic Papers, 45).
- Gröndahl, S. 2008. "Att bryta på svenska utan att vara svensk'. Språket och den interkulturella litteraturen". I: Börestam, U., S. Gröndahl & B. Straszler (red.) *Revitalisera mera! En artikelsamling om den språkliga mångfalden i Norden tillägnad Leena Huss*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 56–69 (= Uppsala Multiethnic Papers, 50).

- Gröndahl, S. 2009. "Multicultural or Multilingual Literature. A Swedish Dilemma?". I: D'haen, T. & I. Goerlandt (red.) *Literature for Europe?*. Amsterdam, New York, NY: Rodopi, 173–195 (= TEXTXET Studies in Comparative Literature, 61).
- Gröndahl, S., M. Hellberg & M. Ojanen 2002. "Den tornedalska litteraturen". I: Gröndahl, S. (red.) *Litteraturens gränsland. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Uppsala: Centrum för multiethnisk forskning, 139–170 (= Uppsala Multiethnic Papers, 45).
- Heith, A. 2010. "An Arctic Melting-Pot: The Byzantine Legacy and Bengt Pohjanen's Construction of a Tornedalian Aesthetic". *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 27:1, 24–43.
- Hyltenstam, K. 1999. "Begreppen språk och dialekt – om meänkielis utveckling till eget språk". I: Hyltenstam, K. (red.) *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsperspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 98–137.
- Jonsson, C. 2012. "Making Silenced Voices Heard. Code-Switching in Multilingual Literary Texts in Sweden". I: Sebba, M., S. Mahootian & C. Jonsson (red.) *Language Mixing and Code-Switching in Writing. Approaches to Mixed-Language Written Discourse*. London: Routledge, 212–232 (= Routledge Critical Studies in Multilingualism, 2).
- Kellman, S. G. 2000. *The Translingual Imagination*. Lincoln, London: University of Nebraska Press.
- Kongslie, I. 2009. "Translingval fantasi – nordiske författarar som skriv på andrespråket". *Nordand. Nordisk tidskrift för andrespråksforskning* 4. 2009:1, 31–52.
- Kuoppa, H. 2008. *Situationen för minoritetsspråket meänkieli i Sverige*. Institutet för språk och folkminnen, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. <http://www.sofi.se/3587> (hämtad 2012-08-15).
- Källström, R. 2011. "Multiethnic youth language in reviews of the novel *Ett öga rött*". I: Källström, R. & I. Lindberg (red.) *Young Urban Swedish. Variation and change in multilingual settings*. Gothenburg: University of Gothenburg, 125–146 (= Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap, 14).
- Landqvist, H. 2012. "– Kuka ... puhhuu ...? stönade Esaias. Vem pratar?" *Litterär flerspråkighet och språkväxling i Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax**. Göteborg: Göteborgs universitet (= Forskningsrapporter från Institutionen för svenska språket GU-ISS, 2012:4). <http://www.svenska.gu.se/publikationer/gu-iss/> (hämtad 2012-08-15).

- Landqvist, H. (und. utg.). ”Hennes röst blev tonlös när hon började tala svenska: litterär flerspråkighet och språkväxling”. I: Nissilä, N. & N. Siipponkoski (red.) *VAKKI Symposium XXXI*. Vasa: Vasa universitet.
- Lilius, P. 2001. ”Litterärt talspråk i original och översättning”. *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 40, 55–72.
- Lönnroth, H. 2009. ”Språkväxling i Carola Sandbackas historiska romaner om den svenska språköen Tammerfors”. I: Lönnroth, H. *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tammerfors: Tampere University Press, 21–71 och 167–175.
- Niemi, M. 2000. *Populärmusik från Vittula*. Stockholm: Norstedts.
- Nord, A. 2012. ”Varför textanalys? Den språkvetenskapliga textanalysen i högre utbildning ur ett textforskningsperspektiv”. *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 22:1 NF, 187–212.
- Norstedts [www]. *Mikael Niemi*. <http://www.norstedts.se/forfattare/Alfabetiskt/N/Mikael-Niemi/> (hämtad 2012-08-15).
- Pietikäinen, S., L. Huss, S. Laihiala-Kankainen, U. Aikio-Puoskari & P. Lane 2010. ”Regulating Multilingualism in the North Calotte: The Case of Kven, Meänkieli and Sámi Languages”. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 27:1, 1–23.
- Pohjanen, B. & E. Muli 2007 [2005]. *Meänkieli rätt och lätt. Grammatik och lärobok i meänkieli*. 2 uppl. Överkalix: Barents Publishers.
- Rantala, M. 2010. *Språklig kontextualisering i Annika Luthers texter. En deskriptiv analys av svensk-finsk språkkontakt i två ungdomsromaner*. Avhandling pro gradu i modersmålet svenska. Vasa universitet, Filo-sofiska fakulteten, Enheten för nordiska språk. <http://www.tritonia.fi/?d=244&g=abstract&abs=4039> (hämtad 2012-08-15).
- Språkrådet [www]. *Minoritetsspråk*. [http://www.sprakradet.se/minoritetsspråk](http://www.sprakradet.se/minoritetssprak) (hämtad 2012-08-15).
- Svensson, J. & A-M. Karlsson 2012. ”Inledning: text, textforskning och text-teori”. *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 22:1 NF, 5–30.
- Tidigs, J. 2007. ”Flerspråkig litteratur: problem eller möjligheter?”. *Ikaros. Tidskrift om människan och vetenskapen* 4:2. http://www.fbf.fi/ikaros/arkiv/2007-2/flersprakig_litteratur.pdf (hämtad 2012-08-15).
- Widmark, G. 1996. ”Att manipulera koden. Sara Lidman och modersmålet”. I: Josephson, O. (red.) *Stilstudier. Språkvetare skriver litterär stilistik*. Upp-

sala: Hallgren & Fallgren, 46–65 (= Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter, 27).